

ИНСТИТУТ ЗА СЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК
Л. Бр. 2817/4
П. Бр. 2744

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

таб. 3 1/2

ПОВРЕМЕНИ СПИС
ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у
Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у
Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив.
у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф.
Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА,
проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВИЋА, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА,
проф. Унив. у Београду.

Ова је књига дигресијом припремана.

КНИГА IV.

Подвлачио речи Св. Марковљ

Исписивао речи 2. Јашић

Листићи проверени и сређени по реду текста.

Број листића: 119 - 9 = 110

Београд, 26-III - 1949 год.

Евидентичар

Милан Бајевић

БЕОГРАД, 1924.

а

В ю.-сл. оригиналах памятников русского письма а, если встречалось, передавалось буквами ж и л. Такие написания мне известны только из трех русских рукописей, восходящих к ю.-сл. оригиналам: И 73¹: *живан* 7 с, *жъра* 82 в; ГБ только в причастии *сы*: *сж* 111 а, *сжи* 70 а, 157 а, *сж* 125 а, *сли* 334 г; ЧПс. *сжи* 74 в, 80 г, *живжи* 9 б, *славжи* 97 в. Что касается написаний У 330: *нда* 23, *чѣтан* 200, то, повидимому, это — новообразования, возникшие в русском языке и с течением времени вытеснившие старые причастия на а после твердой. В тех же рукописях обычные встречающиеся в большом количестве причастия на -ы. Очевидно эти последние были обычны и в ю.-сл. оригиналах и прототипах русских рукописей XI и XII в. и в таком именно виде являлись и в русском церковном произношении, как показывают все русские рукописи XI и XII вв. и русские церковные рукописи более позднего времени, в которых причастия на -ы господствуют. Кроме отмеченных причастий на ж и л в памятниках русского письма XI и XII в. встречаются немногочисленные примеры причастий на а с основой на твердую согласную: И 73²: *рика* 118, *приспотики* 247 а, *приима* 214; КИ: *ваька* 60; СПт.: *не сѣда* 176; У 142: *пека сѣ*, *всьемоган* 119; М 95: *зока bis*; М 96: *зока bis*, *зѣка*, *не мога*, *всьемога*; М 97: *жива bis*, *зока* (много раз); МЕ: *нда* 204; У 330: *чѣта* 174 об., *нда* 197, *ѣда* 221 об.; УС¹, Сказ. о Бор. и Гл. *рика* 13 в, Ж. Феодосия: *доида* 31 а, *не дада*, *пека* 42 в; УС², Ж. Феодосия: *ѣда* 50 с, Ж. Мефодия: *всьемоган* 102 в; ЕК: *жива* 6 раз, *пека сѣ*, *кѣкни*, *кѣрган*, *отѣтъргна*, *мога*, *са* и *сан* 4 раза, *кѣда* 2 раза, *чѣта*. В тех же рукописях господствуют от основ на твердую причастия на -ы, встречающиеся в очень большом количестве. В ОЕ, ТЛ, КИ, АЕ¹, АЕ², РЕ употребляются исключительно причастия на -ы. Незначительное количество примеров причастий на -а не позволяет решить, следует ли в них видеть руссизмы, независимые от того, что было написано в ю.-сл. текстах, или русскую передачу (согласную с русским живым произношением) ю.-сл. причастий на а. В последнем случае можно бы думать, что причастия на а не только встречались изредка в ю.-сл. рукописях, проникших на Русь в XI в., но и существовали в живом языке некоторых из бывших тогда на Руси южных славян.

(Наставиће се.)

✓ Н. Н. Дурново.

Из живота речи.

Dijavolъ — διάβολος.

У прошлом смо поглављу покушали да подамо слику семантичкога живота општесловенске речи bogъ ‚Deus‘, а сада ћемо се позабавити словенским именима и називима за појам dijavolъ — διάβολος у хришћанском смислу. Док за ознаку помисли ‚Deus‘ влада, како смо видели, јединственост и потпуно слагање у свим словенским језицима, ‚diabolus‘ напротив има у Словена вишеструку и врло разноличну терминологију. Ту појаву можемо да психологски најзбијеније протумачимо одатле, што појам ‚Deus‘ преставаља у себи јединствену савршеност и врхунац свега позитивнога и доброга — апсолутну симпатију, а ‚diabolus‘ је представник деструктивности и негације, дакле мањкавости која је по себи разнолична и антипатична, па се тако и у језику рефлектује јединственост првога према многостручности потоњег појма.

Словенске називе за ‚diabolus‘ поделићемо у три категорије и то:

- I. имена која су преузета из других језика;
- II. имена словенскога порекла и
- III. имена еуфемистичка.

I. Имена која су преузета из других језика.

Овамо иду у главном: стсл. *dijavolъ*, *dvjavolъ*, *satana*, (стсл. срп.) *sotona* и *demonъ* од којих је прво име т. ј. *dijavolъ*, *dvjavolъ* преко црквенога језика ушло у народни говор и удумаћило се као популаран назив за ‚diabolus‘ и остало све до наших времена нарочито код јужних Словена, и то поименце код Бугара, Срба и Хрвата штокаваца, мање код кајкаваца и Словенаца, затим у западних Словена, Чеха и Пољака, дочим у Руса и Малоруса повлачи се још оскудно и то само у говору који је више у вези са црквеним шивотом. *Satana*, *sotona* и *demonъ* нису ни у којем од словенских језика дошли до какве веће популарности нити су игде до данас сачували карактер каквих нарочито удумаћених назива за ‚diabolus‘, како ћемо разабрати ниже из нашега приказа о њима.

Стсл. *dijavolъ*, *dvjavorъ* је из грч. *diábolos* (овде еуфем. од *diá* и *βάλλω* некако „клеветник, incriminator“), а из старословенскога је црквеним путем дошло до сх. *дијаво(а)л*, *дијавѡ*, затим од XVI. — XVIII. в. и испада и гласи *дјаво(а)л*, *дјавѡ* и напoкон *ђаво*, *ђавѡ*; слов. *dijávol* (ретко); буг. *д(г)јаволъ*; рус. *дiаволъ*, *дьяволъ*; мрус. *диявол*, *дьявѡл* — *дьябол* (потоње из пољ. као и белорус. *djabel* и *dźabel*). Западна група словенских језика примила је ту реч посредством лат. *diabolus*, отуда чеш. *diábel*, доцније *d'ábel*, (диал.) *diabol*; п. *djabel*, (диал.) *djabot*, *djabót*, *djábót*, *dziábót*, *dziábel*, *dzioubot*, *debot*, *debet*, *jabel*; лужсрп. *djabot*.

Стсл. *demonъ* из грч. *δαίμων*; сх. *демон*, *демун*; рус. *демонъ*, (диал.) *дѣйманъ*, *дѣманъ*; мрус. *гемон*, *демон*; чеш. *demon* (значи и „добри дух“); п. *demon* (као у чеш.).

Стсл. *satana*, (стсл. срп.) *sotona* (јевр. извора): грч. *σατανᾶς*, лат. *satanas*; сх. *соѡдна* (вок. *соѡно*); слов. *satan*; буг. *соѡна*, *саѡна*, *саѡнѡ*, (диал.) *саѡјна*; рус. и мрус. *саѡанѡ*; чеш. *satan*, *satanaš*; п. *szatan*; лужсрп. *satan*.

Основно је значење ових речи, нарочито прве која је и најраширенија, у свим словенским језицима хришћански појам *diabolus*, — злочести дух који се одметнуо од Бога. Као типични репрезентант зла, греха он је, наравно, у психологији хришћанина верника играо једну од осудних улога и његово се име путем асоцијације доводило некако само од себе у везу са разним детериоративним појмовима и помислима. Потврду о таквој употреби његова имена у појединим словенским језицима дају нам примери које ћемо сада навести.

а) Ђавѡ се помишља као сила изван човека која се идентификује и јавља као персонификација самога зла, несреће, немогућности, неугодности, изненађења, претераности било у којем погледу.

Сх. „Ко *ђавола* тражи и наша га“. Оглед. ср. 6. „Коме *враг*, томе и *ђаво*“ (обично за срећу, али која се *завиди* другому). Вук, Посл. 147. „Прођите се *ђавола* и *врага*!“ Петрановић, Нар. пј. 2, 530. „Што ће тебе село и *ђаволи*?“ (може да се узме апстр. и конкр.). „Ал је *исан* али *ђавѡ* црни?“ (исто). Ивек. — Броз I. 361. „Кад бих ја хтио *ђарати* *ђавла*, зар не бих могао и без да он знаде?“ (Обично о неморалном деловању. У средњој Далмацији.) „Који ће *ђавѡ* читати 30 листа њезина лудовања?“ Нов. Срб. 1817. 639. „Који ће вас *ђавѡ* поднијети, а и сад сте несносни.“ С. Љубиша, Прип. 136. *Ђаволи* га знали!“ (обично). „Кога ти *ђавла* могу горе учинити?“

Броз — Ив. I. 361. „Имаће он с њом (њим) *ђавла* и *ѡд*!“ (обично). „Мати би ме радо дала, али отац *ђавла* *сѡварја*.“ Курелац, Јачке 9; чеш. „*D'ábel* ho tam vnesl.“ Kott s. v.; п. „*Ki djabel* znowu go tu niesie!“ (диал.) „*Czy debli* nadali?“ „*Ki jej debet* stał się?“ „*Kto to powieda*, zjad *djabła*.“ „*Sto djabłoweś* zjadła.“ Karł. s. v.

б) Ђавѡ се помишља као сила која активно наступа у човеку самом и наводи га на обест, злоћу и слична друга несимпатична нагнућа и психичке аномалије.

Сх. „Не даде му *ђавѡ* мировати.“ Вук, Пј. 2, 458. „Не даде му *ђавѡ* да учува.“ 3, 564. „Који те је *ђаво* навратио, да ти дођеш у моје сватове?“ 2, 398. „Не да му *ђавѡ* мира!“ „*Ђавѡ* је у њему!“ (обично). „Кад су се *ѡвоји* (еуфем. *ђаволи*) рађали, *моји* су у колу играли“ (= не ћеш ти мене да превариш, знам ја то боље од тебе!). Вук, Прип. 121; буг. „*Възсѡднѡлъ* го е *дiаволъ-ѡѡ*“ (= окренуо је злом, рђавом стазом). „*Дiаволи-ѡѡ* вѡ него мѡтjатъ — о човеку који се издаје за тиха и мирна, а у себи је злочест и лукав. „*Дiаволъ-ѡѡ* го накара (наговара) да го направи.“ „Надулъ го, надѡхалъ го *дiаволъ-ѡѡ*.“ „*Зехъ* го *дiаволи-ѡѡ*“ (= расрдио се). „Счюпи на *дiавола* крака-та“ — каже се некому који се наговара да одустане од нечега што је наумео а није добро. „На чело-то Христа, вѡ пазухъ *дiавола*.“ Геров s. v.; чеш. „*Musí miti d'ábla* v sobě“ — кад неко нешто обавља што прекорачује свако очекивање. „*Má d'ábla* v nose“ (= препреден је). „*Pod jeho jazykem černý d'ábel* seděl“ (= зна да говори!). „*D'ábel* mezi nimi zavichřil“ (= посвадили су се). Kott s. v.; п. „*Musí mieć djabła* w sobie!“ „*Siedzi pod figurą*, a ma *djabła* pod skora!“ — гради се свецем, а онамо је *ђавѡ* у њему! „*Masz dzi-ábła* strykiem!“ Karł. s. v.

в) Ђавѡ и жена. Из познатогa библискогa причања о фаталној улози жене по човечји род у земаљском рају, чему је приступила психологији жене некако више сопствена „благоглагољивост“ са лукавошћу, настали су неки популарни изрицаји о жени у вези са именом *ђавола*, на пр. буг. „*Дѡто дiаволъ-ѡѡ* не може, проважда *бабѡ* да може.“ „*Баба* прави, *дiаволъ-ѡѡ* ся слави.“ „*Дiаволъ-ѡѡ* започева, *баба* доизкарва.“ Геров I. 396; чеш. „*Co nemůže d'ábel* dovésti, to *baba* vše hledí svesti.“ „*Kde d'ábel* nemůže, tam *babu* pošle.“ Kott. I. 202; п. *Gdzie djabel* nie może, tam *babę* pošle.“ Konar. s. v.

д) Псовке, клетве. Сх. „Нос те *ђаво*!“ „*До* *ђавола*!“ „*Ђаво* те однио!“ „*Ђаволи* ти понијели душу!“ и т. д. Рј. јсл. Ак. III, 1; буг. „*Да* го земе *дiаволъ-ѡѡ*!“ „*Да* го убие *дiаволъ-ѡѡ*!“ Геров I, 396;

чеш. „U d'ábla!“ „Ký d'ábel!“ „Jaký d'ábel!“ „D'ábla!“ „Ba d'ábla!“ „D'áblí ti v matěri, ty chrtáne šerý!“ „Vzal ho d'ábel za starý dluh“ (= умрô је неваљанац). Kott I, 202; VI, 1—2; п. (диал.) „Djabót mi po tobíe!“ „Niech djabót weźnie!“ „Idź do debła!“ „Jabel ceǔ dostanie!“ „Niech wam jabel cholere przýnesie!“ „Ki —, jaki —, jakiź djabel.“ „Do djabła!“ „Djabła mi po tem!“ „Djabli wzięli!“ „Niech go djabli wezmą!“ „Djabel to wie!“ „Niech mnie djabli wezmą, jezeli...“ „Wziął to djabel za stary długi!“ (= „Дошô ģавô по својел“ као горе у чеш.). Karł., Konar. s. v.

e) Поређења, епитети.

a) Пејоративно: сх. „Павле, ģавле, не гледај ме, — не смиј се на ме.“ Вук, Рј. 152. „Тони, тони, ģаволе, ниси моја ни била.“ Вук, Пј. 1, 104; буг. голѣмый дѣволъ, воденъ — ,велики ģавô, префриганац'. „Очи - ты му игражтъ като на воденъ дѣволъ.“ „Кръстѣнъ дѣволъ е.“ „Да тя чува Господъ отъ кръстѣнъ дѣволъ.“ „Ангелъ на имя, дѣволъ на вршени.“ „Ако съмъ черенъ, не съмъ дѣволъ.“ Геров I. 396; рус. дѣволъ, дѣволъ ,себичан човек, себичњак'; чеш. „То jest celý d'ábel, ten chlapec.“ „On jest můj satan“ — ,он ме ненавиди'. Kott s. v.; п. То caly djabel!“ „То djabel (или: szatan) nie kobieta!“ Konar. s. v.

б) Више у шали или од чуђења: сх. „Ој снашице, ģаволе, да ти мене увати, шта б'ти мени чинила?“ — „Ој девере, ģаволе, да ја тебе увати(х); кожу би ти дерала.“ Вук, Пј. 1, 521. „Стан', дјевојко, ģаволе! — Стала си ми на ногу.“ 1, 179. „Сад су људи ģаволи, о свачему говоре, по највише о нама, да се двоје љубимо.“ 1, 180. „Видите ли ова два ģавола! (говори кнез Роган показујући на два кокота код скупштине) око шта се они два поклаше?“ П. Петровић, Гор. виј. 46. „Да је коме погледати било, кад усједе ģаво на ģавола, — горски хајдук на б'јесна ѳогата.“ Вук, Пј. 3, 8—9. „Ал да видиш чуда великога: намјери се ģаво на ģавола, одмиче се једно од другога.“ 3, 206. „Ђаво си ти кад се натрѣшиш“ — каже се некому, више иронично, кад се гради одвише паметан. Вук. Посл. 72; чеш. „Trefil čert na d'ábla!“ „Jak sto d'ablův!“ („Као сто ģавола!“) Kott s. v.; п. „Djable, Iwaniel!“ — кад се не зна правога имена. Пор. у нас: „Да је он, па нека ме не позна, лијепо к мени дошао па рекао: „Иване, (или Петре или које друго име) ģавле, худобо, соѣно, учини ми то и то!“ ја бих га одмах био послушао“ (у Далмацији). У пољском, како ћемо видети ниже, iwan долази и као еуфем. име за ģавô.

У сх. има даље: шумски ģаво ,syncephalus mormon'; ģаво морски ,lophius piscatorius'; кад киша иде и уједно сунце греје, каже се: „Ђаволи се легу.“ У буг. дѣволъ долази у неким крајевима за ,змија'. (Змија је демонско биће!) Пришт carbunculus зове се такође дѣволъ или овчий, козий дѣволъ, што одговара народном веровању да су зли духови, ģаволи, узрочници болести, нарочито тежих и које су праћене отицањем појединих делова тела.

f) Изведене именице.

a) Конкретне: служе за ознаку лица, гдешто и животиња, којима се приписују ģаволска својства, или несимпатичних предмета или биљакá са опојним отровним особинама, које се према анимистичкој протонародној психологији такође приписују злим духовима одн. ģаволима. Сх. ģавлић, -ића дем. ,немирно, обесно младо чељаде, мушко или женско'; ģаволак, -вôлка, вок. ģаволче исто, нарочито младо лепушно женско', за које је значење од важности и осветљује га са стране психолошке његове генезе оно што Вук у свом речнику (147) доноси из разговора између калуђера и ģака, кад је наиме ģак угледавши скуп младих лепих девојака упитао калуђера: „Шта је оно, духовниче, шта је оно?“ а калуђер намргодивши се одговорио му: „Не гледај онамо, синко, нити питај шта је, оно је ģаво!“ а ģак му на то најумиљатијим гласом рекао: „Дела духовниче, бога ти! да купимо онога једног ģаволка, па да га поведемо намастиру.“ Овамо спадају даље: ģавôлче, -чета, ģавôлчић дем. од ģавôлак: „Са прапорчићи, са ģавôлчићи“. Вук, Рј. s. v.; ģавôлак, -áка: „Ђаче ģавôлаче!“ ģаволан: „Да су то некаки ģаволани, који с њим шалу проводе.“ Вук. Дан. 4, 35. Ђаводан — који је дан од ģавола (осамљена реч у једном примеру из XVIII. в.): „Ако би ти заток послао на ģаводан, не ход на мач.“ ар. Рј. јсл. Ак. s. v. Ђавлина аугм. — као погрдна реч којом се изражава презир; ģаволица — управо ,женски ģавô', али се каже само женском чељадету као прекор, чешће у шали, по Вуку: „Жена или дјевојка која ģаволи, die Teufelin (muthwilliges Frauenzimmer), femina, petulantior“: „Ој Дунаве, тија водо! што ти тако мутна течеш? ил' те јелен рогом мути, ил' Мирчета војевода?“ — „Нит' ме јелен рогом мути, нит' Мирчета војевода, већ дјевојке ģаволице свако јутро долазећи, перунику тргајући и белећи своје лице.“ Вук, Пј. 1, 492. Из старијег доба: „Дјаволице, добро се не излежете, а све знате.“ М. Држић 191. Ђавољевица (= ģаволица): „Шејтан јаше на ģавољевици.“ Мартић, Осветници 3, 13. Ђавољача — земља под њивама у Србији у округу шабачком; соѣвњак (ср. ģавôлак) ,homo proсах'

човјек који је одвише смион, слободан, обијестан (више у шали). Вук, Рј. s. v. *Соџонићи* — племе у Црмници; *соџоманина* аугм. од сотона прен. „страшна, грдна људескара“: „Боже ми прости, права *соџоманина!*“ рече се на поглед такова чељадета (Сућурај на Хвару); слов. *satanček* дем. од *satan*; буг. *дјаволець*, *д(г)јавољя* дем.: „*Дјавољ* и *дјавољя* — два цѣли дјавола“; *д(г)јавољина*, *д(г)јавољѣшина*, *д(г)јавољѣ* аугм. „лукав човек, непријатељ, ђаво човек“. Геров-Панчев s. v.; *д(г)јавољѣ* „ђавољѣ“; птица „*phalacrocorax rugmaeus*“; *саџаница*, *саџуница* „женска сотона“ у бајалачким формулама: „*Саџанѣ* и *саџаница*, али сте отъ вѣтръ, али сте отъ Бога?“ ... Геров II, 120—1; рус. (диал.) *диманѣнокъ* дем. од *диманѣ*; *демоничѣецъ* „идолопоклоник“; *саџанѣнокъ* „мала сотона“, *саџаняѣша* пл. „ђавољѣ“; *саџанѣкъ*, -ика „злочести човек, сотона; безбожник, неверник који не држи до божјих ни црквених заповеди“; мрус. *дјавољяка* аугм. од *дјав(о)л*, *гемоняка* аугм. од *гемон* — као погрдна реч; *гемонѣецъ* „мали ђаво“ начињено према *денѣцъ*: „Випийте до денѣя — там нема *гемонѣя*.“ Хринч. I, 279; *саџанюка* аугм. од *сатана*; *саџанаѣл* (цркв.) „поглавица ђаволски, сотона“; чеш. *d'áble*, *d'áblátko* „ђаволче“; *d'áblík* „мали ђаво“; „*calla*, *calla palustris*“; *d'áblíček*, *d'ábelček* дем.; *d'ábelník* „запоседнути; зао човек“; *d'áblovník* „obsessus“; *d'áblisko* пејор. „мрски, огавни ђаво“; *d'áblíce* „ђавољѣ, жена злочеста као ђаво“; *d'ábelnice*, *d'áblownice* „жена поседнута од ђавола“; п. *djablik* „мали ђаво“; *djabetek* исто, и још: „*crex*, *Wachtelkönig*“; „једна хазардна игра“; *djablatko* „ђаволче“; *djable*, -*cia* кол. говори се обесној деци; *djablisko* пејор. „глупи, блесаста ђаво“; „*armer*, *elender Teufel*; *Teufelskerl*“; *djablica* „ђавољѣ“: „*Goniť djabet djablice*.“ *Karł. I*, 324; *szataniec* „*phitecia*“ (врста мајмуна).

β) Апстрактне: служе за ознаку психичких стања, расположења и деловања која прости народ под утецајем хришћанске науке приписује ђаволу.

Сх. *ђавољѣ* „деловање на ђаволски начин т. ј. зло, препредено, а и обесно и сл.“; *ђавољѣ* (у старије доба *дјавољѣ* и *дјавољѣ*) „ђаволска нарав, ђаволско расположење; *petulantia*, обест“: „Разбој срећи, с ким добјеше вијерни анђели *дјавољѣ* у висину.“ Кавањин цит. Рј. јсл. Ак. II, 959. „Нај послѣ одаде договор Калвинов, и његово *дјавољѣ*.“ Зоричић ив. „Сједе Мијат с кадом вечерати, а мало је Мијат вечерао, од *ђавољѣ* онда заплакао.“ Вук, Пј. 3, 438. „Обуче се од *ђавољѣ* у девојачке аљине.“ Вук, Дан. 4, 8. „Особито се рече за онога који се чини миран и прост, а пун је *ђавољѣ* и лукавства.“ Вук, Посл. 93;

ђаволук (ђаво + тур. суфикс -*лук* према: *јогунлук*, *бестилук*, *ортаклук*, *простаклук* и др.) = „ђаволство“: „*Ђаволуку* Дору научио.“ Јукић, Нар. пј. 253. „Но с већега *ђаволука* свога.“ Мартић, Осветници 70; *ђавољѣ* — фактично извођење радње која произлази из ђаволства или ђаволука; буг. *д(г)јавољина*, *д(г)јавољѣ* „ђаволска работа, ђаволско дело; лукавство, превејаност“; *д(г)јавољѣ* „ђаволук, обест“; рус. *дѣјавољѣ* „ђаволско дело“; „варалица *химбењак*“ (као псовка, којом се одвратност према нечијему чину настоји пренети на самог чиниоца); *демоногољѣ* „идолопоклонство“; *демоничѣ* „страх који задају демони, зли духови“; *саџаница*, *саџанѣ* „ђаволство, ђаволска работа“. Даљ s. v.; чеш. *d'ábelstvo*, *d'ábelství* „ђаволство; ђаволска ствар, биће; *obsessio*“; *d'ábelnictví*, *d'áblovina*, *Teufelei*; *sataněni* „вика, дерање, псовање“; *satanství* „*satanismus*“; п. *djabelstwo*, *szatanstwo* „ђаволство“.

γ) Адјективи, адверби — за ознаку обично несимпатичних својстава и начина деловања који се приписују ђаволу. Сх. *ђавољѣ* адј. пос. „*diaboli*“ а може да се употреби и атриб. на пр.: „У мене су очи *ђавољѣ*“ (м. ђаволске). Вук, Пј. 1, 371; *ђавољѣ* (у старије доба *дјавољѣ* — *Микаља*, *дјавољѣ*, *дјавољѣ* *Стулић*), *кашто ђавољѣ* адј. и адв. „*diabolicus*; *diabolice*“: „Не играј се *ђавољѣ*“ (на пр. с пушком). Вук, Посл. 199. „Пак се прођи *ђавољѣ*“ аспри.“ Вук, Прип. 122. „Каква ти је оно *ђавољѣ* живина?“ 180. „Управо *ђавољѣ* га мрзи“ (обично); *ђавољѣ* „*petulans*“: „Дика црна, ал' је милокрвна; граораста, ал' је *ђавољѣ*.“ Вук, Пј. 1, 637. „Дјевојке су *ђавољѣ*.“ Петрановић, Нар. пј. 1, 43; „описно: од *ђавола* може да се узме и адј. „ђаволск“ и адв. „од врага, од шале“: „Један момак од *ђавола* стане да говори.“ С. Љубиша, Прип. 162; *ђавољѣ*, *ђавољѣ* 1. „опак, лукав“: „Размишља *ђавољѣ* варке,“ цит. Рј. јсл. Ак. s. v.; 2. „неваљао, никакав“: „*Ђавољѣ* маштанија и божја сила.“ Вук, Прип. 116; 3. „чудан, загонетан“: „Кад прекјучер пито си их, Хусо, преко жице *ђавољѣ* трага.“ Мартић, Осветници 2, 118; *демонски*, *демонски* „који припада демонима“; *соџонин* „ђавољѣ“; *соџонски* „*pessimus*, *nequissimus* (у *Стулића*), што припада сотонама“; слов. *sataniski*, *satanicus*: стсл. *satanině*, *sotonině*; *sataniněskъ*, *sotoniněskъ*, *sataněskъ* у истом значењу; буг. *д(г)јавољѣ* „*diaboli*“: „Тамъ е Драгана отишла, — та е лѣгнѣла, заспала, — на *дјавољѣ* падало, — на самодивско играло.“ Геров I, 395; *д(г)јавољѣ* „ђавољѣ, лукав, opak“; *д(г)јавољѣ* „што приличи ђаволу, ђаволски“: *дјавољѣ*, *дјавољѣ* „чловѣкъ „лукавац, ђаво од човека“; *дјавољѣ* „*пары*, *mica*, *vitrum ruthenicum*“; *дјавољѣ* „*eleagnus angustifolius*“;

— *пейеруга* ,vanessa cardui'; — *шртва* трава „алтънъ — топъ“; *дяволско лайно* ,assa foetida': „За жълтеница пиятъ дяволско, лайно.“ Сборн. нар. ум. XXI. нар. медиц. 9; рус. *дiáволовъ*, *дiáвольскiй*; *демоновъ*, *демонскiй*, *демоническiй*; *сaiтанинъ*, *сaiтанинскiй* (у цркв. јез.); мрус. *дяволів*, *дияволив* (и као псовка): „Не по правді, *дияволів* сину, живеш ізомного!“; *д(и)явольскiй* ,ђаволски': „Бачить *диявольскiй* син, що бісова баба гаразд таки засмутила чоловіка.“ Ар. Хринч. I, 386; *д(и)яволѣнний* ,ђавльи'; „*Дияволѣнний* сину!“ *гемонів*, *гемоньскiй* и *демонскiй*; *сaiтанинний*: „*сaiтанине* чадо!“ Чеш. *d'áblův*, *d'áblův*: „*d'áblůvi manželé*“; *d'áblí*, *d'ábelní*, *d'ábelský*: „*d'ábelské štěstí míti*“ — имати одвише сређе; *d'ábelská radost* — превелика, бучна радост; *d'áblíkový* ,diabolicus'; *d'áblíkovité rostliny* ,callaceae'; *d'ábelné* адв. ,ђаволски', „на љављу“; *daemonický* ,демонски'; „—é oči“; „—á žena“; *satanův*, *satanový*, *satanský*: „—é dílo, — srdce, — umění, —á řeč“ и др.; п. *djabli* ,ђавољи': „—a twarz“ — ,одвратно, љавље обличје'; *djabli korzeň* (bot.) ,morsus diaboli'; — *paluszek* (= прстић) ,белемнит'; — *rog* ,амонит'; *djabelski*: „То *djabelski chłop*!“ *djablo* адв. ,на љављу'; *demoniczny* адв., *-icznie* адв.; *szatański*: „*Szatański śmiech przerwał mu mowę*“ — ,сотонски, бучан смех му је прекинуо говор'.

h) Глаголи — за ознаку радње сопствене љаволу или која је било како у вези с њиме и његовим именом.

Сх. *ђаволиити*, *ђаволијати*, *ђаволисати* ,petulantem esse, Muthwillen treiben'; *ђавлѣкати* ,ђавла често спомињати; предавати љављу'; буг. *д(г)яволувамъ* ,немиран сам, бесан сам'; рус. *демонитъся*, (цркв.) *демонитвоватися* ,беснити, бити поседнут од љавола'; *сaiтаниитъ*, *-ся* ,сотонски радити; претварати се; плесати (код расколника), обесно скакати; давати се у лудости, рђав живот проводити'; *сaiтаниитъ* ,постати љаволом, бити љаволу сличан'; мрус. *сaiтаниити* ,злочесту бити, беснити'; чеш. *d'áblovati* ,ђаволити'; *d'áboliti na koho* ,некога љавлу предавати, љавлекати'; *sataniti se* ,љутити се, викати, псовати, грдити'; *satanášeti* ,ein Satan werden'.

II. Имена словенскога порекла.

Од популарнијих имена за *diabolus* у словенским језицима а која су словенскога порекла долазе у обзир општесловенске речи *běsъ*, **čьrtъ* и **vorgъ*. *Běsъ* као ознака хришћанског појма *diabolus* удомачио се више мање у свих Словена нарочито пак у Руса и Малоруса, дочим име којему је основом **čьrtъ* ухватило је корена у западних и североисточних Словена, а јужним је Слове-

нима у ту сврху у првом реду послужило име које је пошло од **vorgъ*.

Судећи по прзначењу речи **vorgъ* ,изагнаник, прогнаник — непријатељ' (сти.) *vargati* ,одалечење, одстрањење'; скр. *varh* (м. *vargh*) ,ferire, destruere'; грч. *εργω* ,затварам, заустављам'; гот. *vargs* ,inimicus'; лит. *vařgas* ,нужда, потреба'; лет. *vārgs* ,невољан, болестан'; стпрус. *wargs* (субст.) ,зло', (адјект.) ,рђав, лош' — изгледа као да је ово име на словенској хришћанској територији дато љаволу са хришћанском помисли на љавола као поглавитога непријатеља т. ј. упропаститеља душá. Напротив и *běsъ* и **čьrtъ*, чини се, да су већ у предхришћанско време служили за ознак извесних словенских т. зв. поганских божанстава и демона. Јиречек (С. С. Mus. 1863. 19—28) и за њиме Крек (Einleit.² 166—169) су словенске поганске богове делили на добре и зле и потоњи су се, како они држе, звали *бесови*. За оваку деобу словенских поганских бажанстава немамо директнога доказа ни потврде сем ако ћемо то да закључујемо из тога, да се, поред средњевековне слов. преводне литературе, у најстаријим словенским изворним споменицима, на пр. Несторовој хроници и песми о војни Игорској, хришћански *daemon*, *diabolus* словенски репродуцира са *běsъ*; па из сачуване традиције и народнога веровања, где се уз речи *běsъ*, а и **čьrtъ* често вежу такове помисли које су могле настати само у психологији још поганских Словена, кад је наиме словенска наравна религија врела разним демонима ајера, воде, шуме и других природних појава. Нестор наиме приповеда да су погански Руси (око г. 980.) жртвовали Перуну, Хорсу, Дажбогу и др., које су називали боговима и доводећи своје синове и кћери — надовезује горљиви хришћански калуђер писац — приносили их тим *бесовима* („бѣсомъ.“ Nestor. Chron. 62—63). Након Владимирове победе над Јатвегима (г. 983.) имао је бити поганским боговима жртвован један младић и девојка. Сељак хришћанин на којег је пао ждреб да његов син буде жртвован одговорио је: „Недам сина свога *бесовима!*“ (ib.) У песми о војни Игорској Половци се називају „децом *бесовском*.“ У витенбершком је псалтиру позната хришћанска латинска изрека: „Omnes dii gentium daemonia“ преведена на чешки са: „Všichni bohové vlasti (т. ј. поганске) *běsovové*.“ ар. Mách. 37. Више скоро него Несторова хроника и песма о војни Игорској, које се броје међу прве и најстарије књижевне продукте у словенској народној литератури уопште, потврђују нам везу речи *běsъ* и **čьrtъ* са предхришћанском словенском демонологијом

неки до данас сачувани изричаји у говору простог народа, у којима се уз *běsъ* и **čьrtъ* некако значајно спомиње вода и шума, на пр. рус. „Спѣхалъ въ лесѣ, поткал го бѣсъ.“ Афан. II, 327. „Радостенъ бѣсъ, что отпушенъ инокъ (калуђер) въ лесѣ.“ Даљ I, 387. „Навели на бѣса, какъ бѣсъ на болошо.“ „Всѣ бѣсы въ воду, да и пузырѣя (мехури) вверхъ“ (при свађи). Даљ I, 387. „Вольно чоршѣу въ своемъ болошѣ орать“. IV, 1360. „Чоршѣ съ вѣдьмой вѣнчається“ IV, 1361 — говори се за олује и кад завија јак ветар. Кад киши и уједно сунце сјаје кажу Малоруси да „чоршѣ“ бије жену или да удаје кћер, а Чеси да пере своју бабу, мајку или жену, а у нас, како смо споменули мало пре, да се „ђаволи (који су у нас обично заменили старе **чрше* и *бесове*) легу.“ На некадашње ајерске бесове канда смерају и неки примери у наших старијих писаца као: „Горушти дим крвав гди ужеже све море, . . . и тај бијес крвави прије нер се разбере веће крат од плави сва једра раздере.“ М. Ветранић I, 128. „Вјеѣри устану пуни бијеса.“ И. Борђић, Салт. 372. „Да супрот вами избљују бисци (облаци) јед свој на звоњење ових звона.“ Ј. Бановац, Благос. 273. Затим у чеш. „Spěchal v les, setkal se s ním běs.“ „Jdi k čertu v les!“ „Přišed z lesa jdi si k běsu.“ „Pod černým lesem potkal se čert s běsem.“ Ар. Mách. 169. Има такође пољска пословица: „Zakochał się jak djabeł w suchej wierzbie.“ Čelak., Pŕisl. 495. Руси место врбе кажу „*ракишу*“, Малоруси „*суху крушку*“ или „*врбу*“. Афан. II, 327. У Чеха има даље изрека о злочесту чељадету: „Čert ho na vrbě strojil“ (dělal). Čelak., Pŕisl. 529. Зашто се пак ђаво доводи у везу посебно са врбом долази одатле, што је, поред јако раширенога култа стабала уопште у свим наравним религијама, врба, као дрво са типичном шупљикавости, била за фантазију примитивнога верника најподеснија да у се прими духа који се њему у анимистичкој његовој психологији свагде привиђао а нарочито у биљци која клија, расте и грана се. О томе и свему што се на то веровање веже види опширније: Mannhardt, Wald- und Feldkulte II, 15 и д.; Wundt, Völkerpsychol. — Mythos und Religion 200—250; 503—553; Tylor, Anfänge der Kultur I, 468 и д.

Стсл. *běsъ* „*δαίμων*“ < **běd-sъ* према скр. *bhi* „бојати се“; лит. *baisà* „страва, гроза“; *baisùs* „грозан, одвратан“ (**baid-s-*), *bėsas* „ђаво“ и лат. *foedus* „гадан, одвратан“; — сх. *būјес*, *bēs*, *būs* „љутина, срдѣба“; „ђаво“. Овде *būјес* одн. екав. *bēs*, икав. *būs* долази у значењу „зао дух, ђаво“ само у црквеном говору и у народном бајању на пр.: „У мице мицине три брата рођена: један глух, други слеп, трећи хром . . .“

устук *бес!* ту ти место није.“ Милићевић, Жив. Срба сел. 1, 107. „Ко права човјека потвори, топи душу у бездању, гдје ће се око ње грабити и прегонити рогати *бијесови*, ко да је прије раскубе.“ С. Љубиша, Прип. 223. „Појте од мене све таштине, зле раскоше блудни *бијеси*.“ А. Витаљић, Ост. 362. — Слов. *bēs* „злочести дух“; буг. *бѣсъ* „ђаво“; чеш. *běs* „демон, враг“; — *polední* „куга, морија“. Лиречек (С. Č. Mus. 1863. стр. 20) вели да је у чешком име „*běs*“ „ђаво“ тек у XIV. в. уступило место „*čertu*“. — П. *bies*, диал. *bis* „враг“. Овде би се очекивало **bias* како је сачувано у имену места *Biasowice*; *ie* је дошло изједначењем према *bieszę*, *biesić*. Cfr. Ułaszyn, Entpalat. 63, ар. BEW. I, 56.

Рус. *чёртъ* (*чоршѣ*), ген. черта и чертá, пл. черти, ген. чертей — „ђаво“; мрус. и белорус. *чоршѣ*; чеш. *čert*; п. *czart*, диал. *ciort*, *czort*, *corc*, *czert*, *ciert*; лужсрп. *čert*, *čort*, *cart*; полап. *cart* (лит. *čartas*) исто < **čьrtъ* чија етимологија није јасна. Миклошић (EW. 35) доводи ту реч у везу са *čьrtъ* „црт“ износећи за потврду аналогне новије творевине као п. *czarny*, *czarny duch* „ђаво“, који се у пољском у осталом именује још и *czarny anioł* и *czarny bog* (Линде), као и у нас диал. *црнѣ* „ђаво“; мрус. говорити по *чорному* „спомињати ђавла“. Хринч. IV, 470; рус. *чорная сила* „ђаво“. Даљ I, 386; чеш. *černý* исто. Kott I, 257 и т. д. Други је вежу за лит. *i-kirti* „гадити се“; *pa-kyr* „гади се“ (ср. *Krček*, Групу 84). Бернекер (EW. I, 172) помишља и на везу са лат. *curtus* „покраћен, осакаћен“ и то поводом белорус. адј. *куций* „кратак, осечен“ — „надимак ђавлу“; /елипт. „ђаво“ — дакле као еуфемизам, на што би се сводило и горње тумачење Миклошићево — *црнѣ*, а овде некако *кусасѣ*. У прилог Бернекеру нагађању, које би иначе у смислу нашега горњег домишљања о улози речи **čьrtъ* у предхришћанској демонологији излазило као невероватно, могло би се споменути још: буг. *кѣсый* „кратак, кусаст“; „ђаво“ и друго семантички аналогно настало име *еднокракый* „једноноги, хроми“; „ђаво“. Геров, г. 447; II, 6, затим чеш. *kulhavý čert*, *chromý běs* „ђаво“. Mách. 166.

Лужнослов. *vrag* „diabolus“: стсл. *vragъ* < **vorgъ* „inimicus“. Етимологију смо ове речи већ видели.

а) Ђаво се помишља . . . као горе I. под а).

Сх. „*Враг* нанесе и несрећа црна, ево ли ти Амзе капетана.“ Вук, Пј. 4, 38. „*Враг* не спава“ („*Враг* ни оре ни копа“ или: „— нити оре нити копа“ — зло се ласно може да догоди). Вук, Посл. 39. „*Враг* догоди те Меха погоди.“ Вук, Пј. 4, 236. „Још није отишао, не знам, *кога врага* ради!“ Стражилово 1886. 1475 (обично) слов.

„Ni je cerkvice, kjer bi vrag ne imel kapelice“ — где је добра мора бити и зла; рус. „У чорша на куличкахъ“ (или „куличкахъ“) — „далеко“, „у врага дома“. „Копилъ, копилъ, да чорша и купилъ!“ — о промашену послу. „Еще черши на кулачки не дрались“ (бились = нису се шакали) — о преурањеној некој ствари. „Когда чоршъ помретъ; а онъ еще и не хворялъ!“ — „Касно ће то да буде!“ „Чоршъ ногу сломить.“ — „Немогућа ствар“; мрус. *bica* вхопити „погрешити“; чеш. „Tot muselo s čertem býti.“ „Није у реду, необично је.“ „Čert na tom má ruku“ — о нечему што се не може да протумачи или изведе. „Jednoho čerta vyhnati a deset jiných vehnati.“ „Једнога се зла ослободити а у сто других упасти.“ „Čerta mu na krk zavěsil“: сх. „Обесио му врага на врат!“ „Tu čert spí, popadneš jej za ocas.“ „Čert se tu hraje.“ „Už je čert odvázan.“ Kott s. v. Čelak. Přísl. 624. — „Не играј се с погибљи!“ „Čert mi to napískal (spískal, navalil, nahodil, na harc dal).“ — „Враг, несрећа ми је то навалила, накупила!“ „Pro toho si čert ještě nepřijde.“ — „Тай не ће још умрети!“ „Не ће га још враг однети!“ „Čert už se naň chystá, strojí, těší.“ — „Готов је!“ „Однеће га враг!“ „Čert už se ho dočkal.“ „Šel ke všem čertům.“ „Už ho tam čerti melou, drou, smaží, praží, perou.“ „Už ho čerti odnesli.“ — „Умро је.“ „Однели су га врази.“ „Ky je to čert za robota, jedna čizma, druhá bôta“ — о лошој, рђавој радњи. „Peníze kopil, čerta si koupil“ (као горе у рус.). „Ten si po čertech dal.“ — „Дао се по злу“, „по врагу.“ „Čertovo kopyto z toho čouhá.“ — „То је сумњиво, нису чисти послѣ.“ Kott V, 1190; Čelak. Přísl. 624.

б) Ђаво се помишља . . . као горе II. под. б).

Сх. *бијес*, *бес*, *бѣс*, *insania*, лудило. Колико је овому значењу пратилицом или чак базом помисао *бијес*, *бес*, *бѣс*, *diabolus*, не може се право и тачно да одреди, јер је у нашем језику *бес*, *diabolus* у свагдашњем говору знатно блеђа престава у нашој свести од преставе *бѣс*, *furor insania*, по чему се та реч у нас као да приближава више своме празначењу. Него, да и то значење, поред све његове данашње доминантности, ипак вероватније вуче лозу од *бес*, *diabolus* још из времена кад је читави душевни живот нашега народа стајао скоро под исклучним утецајем црквенога духа и црквене оријентације, што смо уосталом и споменули, о томе нема сумње, то више кад сретамо то значење као доста обично везано уз „ђаво“ било под којим именом и уз *бѣс* у другим словенским језицима, где је та реч са значењем *diabolus* и данас сачувала већу популарност. Од *бес* — значења која би ишла у ову категорију навешћемо

следеће: „Ударити у *бијес*“ ,полудети, *insanire*; за *furor*: „Сваки злоће пун и *бијеса*.“ И. Ђорђић, Салт. 42. „Пун сржбе и *биса*.“ Ђ. Бараковић, Вил. 62. За „разблудна љубав“: „Љубена пун *биса* с вилами ходећи“; иб. 141; за *ardor juvenilis, petulantia*: „Завиде дјетинскому бијесу.“ М. Ђорђић 91. „Јача рђа од *бијеса*.“ Вук, Посл. 110; за „немирност, узбуђеност у животиње“: „Сличан *бијесу* глухе змије“ (змија је демонско биће!). И. Ђорђић, Салт. 186. Што смо рекли о *бесу* у горњим значењима у српскохрв., вреди и за буг. *бѣс*, на пр. за *insania*, лудост: „Хванъли го *бѣсове-ши*.“ „Полудео је, дошѣ је ван памети“; за „бесноћа, хидрофобија“: „*Бѣс* го трътилъ.“ „Разболълся Драгана — отъ врѣлъ болестъ, от *бѣса*“ и о животињи: „Ухапалъ го *бѣс*“ — о бесном псету или којој другој животињи. Геров s. v.; сх. *враг*: „Не да му *враг* мира, — мировати“ (обично). „Не лези, *враже!*“ — узвикне се при казивању да је неко што зло узастопце радио. „У њему су сви *врази!*“ — о врло злочесту чељадету, а у буг. „Хванълъ *врага* за ногъ.“ Геров I, 152; рус. *бѣса шѣшишь* (лит. „ђавла радовати“) каже се о старој чељади кад се узобесте и понашају као да су млади; о чељади која код озбиљних разговора пребаце ногу преко ноге и држе се равнодушно или поигравају несташно ногама; о свему живоме што је необично и упадно по снази, способностима, величини, одвратности и сл.; о великој страсти, похоти, напастовању, навођењу на зло; о превеликом лудовању, хихотању, разузданом скакању и т. д. Отуда у друштву са „*бѣс*“ и „*чорш*“ разне изреке и пословице, као: „Сѣдина вѣ голову (вѣ бороду), а *бѣс* вѣ ребро.“ „Вѣ нѣмъ *бѣсово* ребро играетъ.“ — „Он се да лако завести, занети.“ „На сѣдину *бѣс* падохъ.“ „Стараго *чорша*, да подперъ *бѣс*.“ „Подпустилъ ему *бѣс* блошку и вошку.“ (= сх. „Ушао му је враг у г, у п“) „Силенъ *бѣс*: и горами качаетъ (шумски бесови!), а людъми, что вѣниками (прућем) трясетъ.“ „Вина напиться, бѣсу предаться.“ „Вѣ пьяномъ *бѣс* воленъ.“ „*Дьяволомъ* подложенъ, *бѣсомъ* опущенъ“ (скроз наскроз злочест). „Далъ Богъ денежку, а *чорш* дырочку (рупицу = грло): и пошла Божья денежка вѣ *чорш*ову дырочку“ — о пијаницама. „Съ *чорша* выросъ, а кнутомъ не битъ“ — о глупу ч. „Кого *чорш* рогами под бока не пырялъ!“ „Ко се није једном узобестио!“ „Обули Филю вѣ *чорш*овы лапти“ — кад се некога превари. Далъ I, 387; IV, 1360; чеш. „*Čertu* do kuchyně přijíti.“ „Освећивати се.“ „*Čertem* drbaný.“ „*Čert* se do něho obul.“ „*Čertem* smrdí.“ „*Čertem* jest posedlý.“ „Na *čerta* by dotřel.“ Má ho *čert* rád.“ „Jest *čert* a dvě neděle!“ „Byl tu kde všem *čertům* ocasy

svazovali.“ „Toho si *čert* poznamenal.“ — Све о лукаву, препредену и злочесту чељадету. Kott I, 175; Čelak., Přísl. 529—531; диал. „Sadol joj *čert* na nos“ — узохолила се; расрдила се. „S *čertem* jsi se potázal!“ (= сх. „Био си *ђавлу* за кума!“ „*Ђаво* ти је био за кума!“ — на крсту!“ „Имаш *врага* за брата!“) „То jsou v tom všichni *čerti*, kde který je!“ — исто. „*Topí čertem*.“ — „Намишља нешто зло.“ Kott I, 175; V, 1189; п. „Co za *czart* was podžega?“ — „Шта се свађате?“

с) Ђаво и жена. Рус. „Куда *чорѣ* не поспѣтеъ, туда *бабу* пошлетъ.“ „Первая *жена* отъ Бога, вторая отъ челоѣвка, третья отъ *чорѣ*.“ Далъ IV, 1359, 1361; мрус. „Покликала *чорѣ* (*-ѣица*) *бабу* до дитини.“ Хринч. IV. 473; чеш. „Proč *čert* *babu* zbil? že se neuměla vymluviti.“ „S *babou* i *čert* soud prohrál.“ Kott s. v.

д) Псовке, клетве. Сх. „*Бижес* га однио!“ „*Бижес* те сколио!“ икав. „иди до *биса*!“ „Ај *бису*!“ кајк. „*Бес* га земи!“ „*Бес* га јаши!“ шток. „*Враг* одне(и)о!“ „*Враг* узео!“ „*Враг* створио!“ (често): Наиједи се и рече: „*Враг* узео и овако *рибање*.“ Вук, Прип. 116. „Нека иду, *враг* их и однио.“ Вук, Пј. 4, 340; „До *врага*!“ „К *врагу*!“ „С *врагом*!“ „На *врага*!“ слов. „*Bes* te plentaj!“ „*Bes* te lopi!“ „*Bes* te opali!“ „*Bes* jih dregni!“ „*Ve ga bes!*“ „*Bes* ga vzemi!“ „*Bes* ro njem!“ буг. „*Пб-врага!*“ „*На врага!*“ „*Дб-врага!*“ (обично): „Идѣте до-*врага!*“ „Да иде *ѣб-врага!*“ „*Пб-врага* тата, ами царвули-ти му!“ „Оставилъ *всичко на-врага*.“ „Ни нашъ, ни вашъ, носи (тягли), *враже*, кѣдѣ знашъ.“ Геров I, 152; рус. „*Чорѣ* его возьми!“ „*Чорѣ* побери!“ „*Чорѣ* его дери!“ „*Чорѣ* его знаеъ!“ „*Поди къ чорѣ*!“ „— *къ черѣямъ!*“ „Чтобъ тебѣ *черѣи* взяли!“ „*Чорѣ* съ тобой, не живи со мной; пойдѣмъ въ баню, да разведемъ!“ „Возьми *чорѣ* *дьявола*: оба не надобны!“ — „Не треба, не ваља ни један ни други!“ „*Всякій чорѣ* Иванъ Ивановичъ!“ — у љутини кад се некому увек додијава, према нашему усклику: „Сваки *враг* к мени!“ или кад се на више места добије један те исти одговор. Далъ s. v.; мрус. „К *бису!*“ (обично): „Отуди им і дорога к *бису!*“ „К *бису* це сміття!“ „*Бис* твоѣму батькові, — матери!“ „*На биса!*“ „*Якого биса!*“ (= сх. „*Кѡга, којега врага!*“): „*Якого биса* ти тут по під тином (кућерком) валяешся?“ „*На биса* ти це зробив?“ „Хай тоби *бис!*“ „*Йому сам бис* діти колише!“ — више завидно, према нашему усклику: „Сам му *враг* помаже!“ „Ето ти га, *враже*, све му иде за руком!“ „Один *бис!*“ „Један *враг!*“ = „Све исто, нема разлике!“ Хринч. s. v.; чеш. „*Ту враже, бѣс v tě!*“ „*Čerta!*“ „*Čert* ti děkuj!“ „*To by byl čert!*“ — кад неко нешто пориче. „*Kde te čert má!*“ „*U čerta*, co to

má býti?“ „U všech *čertů* nech těch *žertů!*“ „*Kého čerta!*“ „*Kého čerta máte?*“ „*Kyhos čerta* zakousl?“ „*Čerti* vzali!“ „*Čert* ho vzal!“ „*Ten tam, co by ho čert* vzal!“ „*Kýž tě čert* z rosola snědl!“ „*Jdi k čertu* (do pekla)!“ а Морављани кажу такође: „*Jdy v čerty!*“ „*Vezmi ho čert!*“ „*Ten chlapec tam čerty* kuti“ (копа — неће да мирује!) „*Čert* dba o to!“ „*Po čertu!*“ „*Čert* ví!“ „*To čerti* vedí!“ „*At' mne čert* vezme, není-li to pravda!“ „*Kýho čerta* jste dělali?“ „*Ky čert* co působíte?“ „*Vezmi čert d'ábla*, obou netřeba! — о злу и горем као горе у рус. „*Čerte d'áble!*“ „*Čerti d'ábli!*“ „*Dal bych to k čertu!*“ „*Čerta* (nám) do toho!“ „*Všichni čerti* do toho!“ „*At' vás všechny čert* libá!“ Kott I, 174—5; V, 1189; Čelak., Přísl. 613; п. „*Do biesa!*“ „*A bies* go tam!“ „*Do biesa* tam tego bylo!“ Диал. Тѣ, *biesu* koszlawy!“ „*By ich biści* wzini!“ „*Niech* go porwą *czarci!*“ „*Cob* ich *ciorci* zabrali!“ „*Ki tam cierci?*“ „*Idź do cierta!*“ „*Bij* *djabła*, aż go *czerci* wezną!“ Karł., Konar. s. v.

д) Поређења, епитети. Сх. о коњу и коњанику: „Кад усједи *бијес* на *бијеса* (пор. горе „*ђаво* на *ђавола*“), стаде му се ждралин пропињати.“ Петрановић, Нар. пј. 3, 306; *враг* „зао, opak човек“; „Прођи се ти, шуро, тога *ђаволег врага*.“ Вук, Прип. 200; слов. „*Vežal* je kakor *bes*.“ Plet. s. v.; буг. *врагъ* „хитар, лукав, ђаволски човек; немирно, обесно дете; човек који ненавиди другога“; рус. *бѣсъ* „злочесто, осветљиво; лукаво, подмукло; бесно, распојасано чељаде“: „*Бѣсъ бѣса* и хвалитъ“; = сх. „*Ђаво* хвали другога.“ „*Какъ бѣсъ* подъ келью подлѣзъ“ — о лукаву, подмуклу ч. „*Чорѣ* *чорѣомъ* вымазался“ — о нечисту ч. „*Упрямъ* какъ *карамычевскій чорѣ*“ „Отъ *чорѣ* отсталъ, а къ людемъ не присталъ.“ „*Чѣмъ* бояться *черѣей*, такъ бойся *людей*.“ „*Чорѣ* баранъ“ (Далъ. I, 387; IV, 1360) — рече се о самоубојници, што такође као да подсећа на некадашњу предхришћанску улогу „чорта“ у старих Словена који су му ваљада као богу и жртве приносили; мрус. „*Чорѣ* *чорниј*, а *бис* *рябенький*“; чеш. „*Trefil čert* na *d'ábla*.“ „*Čert* na *d'áblu* jede.“ „*Ty čerte!*“ „*Totě čert!*“ „*To je paní čert!*“ — о злочестој чељади; п. *lada bies* „свака луда, свак кому падне на памет“. — Пореди овамо још: рус. *чорѣ-рыба* „*Raja torpedo*“ — тако прозвана ради муњине коју има у себи; мрус. *бис-дерево* „*datura stramonium*“; чеш. *čert* „неки чешки народни плес.

ф) Изведене именице.

а) Конкретне: служе за ознаку... као горе I. под ф) а). сх. *бѣсница* „обесна, ђаволаста девојка“: „О девојко *бѣснице*, већ прођоше меснице; нит се чешљај ни глади, већ дођоше поклади“;

